

Petőfi öröksége

MOLNÁR JÓZSEF:

Petőfi és baráti köre Szatmárban*

Petőfi Szatmár megyében

A 24. életében járó költő számára az e tájon töltött mintegy fél esztendő felölelő időszakasz „a mulandó ifjúság s a múlhatatlan szerelem” kora volt. Ahogy ő nevezte „az ígélet földé”, s hová a barátság legönzellembb szeretete és a szerelem kötötte és alkotásainak egész sora — a teremtő erő kibontakoztatásával — kapcsolta. Összes verseinek több mint egy tizedrészét, 105 költeményét írta a megyében.

1846-ban csaknem két és fél hónap alatt (aug. végétől nov. 10-ig), 34 verse született itt, 1847-ben (máj. 17—30. júl. 13.—okt. 13.) kétszer járt a megyében s három és fél hónap alatt 64 költeménye született, ahogy ő is állította „ezek a magyar költészet leg szebb gyöngyei közé sorolhatók”. 1848-ban (szept. 27—30., okt. 17—22.) kétszer is megfordult Erdődön s az egy hetet kitevő időszak alatt 7 verset írt.

Az ekkor írt 105 költemény közül 44 Szatmár városában Pap Endre házában, 30 Koltón Teleki Sándor kastélyában, 12 Erdődön Lauka Gusztáv szüleinél, 7 Nagykárolyban Riskó Ignác megyei aljegyző szállásán, 4 Csekében, valószínű a Kölcsey-kúriában, 3 Nagybányán Törökfalvi Papp Zsigmondnál, s egy-egy költemény Berencén, Berkeszen, Érmihályfalván, Nagymajtényban és Nagypeleskén született.

A Szatmár megyében töltött idő alatt sok megyei kedves barátot ismert meg, élete legboldogabb s legzavartalanabb szakasza telt itt el. Itt ismerte meg Nagykárolyban Szendrey Júliát, esküdött vele örök hűséget Erdődön s töltötte mézesheteit Koltón.

Az azóta eltelt 125 év alatt nagyon sok változáson ment át a táj, a házak, amelyekben lakott java részt elpusztultak, megyénkben csak Magyarban áll még a Luby-kúria épülete, ma magtárként használva, amelyben megfordult, amelyben Petőfin kívül a reformkor több nevezetessége töltött el szép napokat: Kölcsey Ferenc, Szemere Pál, Obernyik Károly stb. S lehetséges, hogy a nagyari határban a tisztelt tölgyfa ugyanaz, amelynek környékéről *A Tisza* című költeményének látványa tárult szemei elé, hogy ihletésére egy fél évvel később Pesten megszülessen a remekmű.

A múltat kutatva úgy tapasztaljuk, hogy egy baráti és rokoni társaság irodalmat és reformkori politikát lelkesen támogató ifjúságával került szoros kapcsolatba Petőfi, akik nemcsak elismerték őt már életében, hanem akikhez őt is elvhűség és nagyra becsülés kapcsolta. Ha az ismeretségi körhöz tartozók életkorán végigtekintünk, volt azok közt nála idősebb: Kovács Ágoston (1807—1867), Kovács Lajos (1812—1899), Riskó Ignác (1813—1890), Kende Lajos (1816—1867), Pap Endre (1817—1851), Lauka Gusztáv (1818—1902), Luby Zsigmond (1819—1887), Teleki Sándor (1821—1892), Luby János

*) Részlet a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár és a Fehérgyarmati Nagyközségi és Járási Könyvtár közös kiadásában 1973. márciusában megjelenő műből.

(1822—1868), s voltak vele egykorúak: Kovács Eduárd (1823—1898), Törökfalvi Papp Zsigmond (1823—1904), Kiss Gedeon (1823—1904). A vendéglátó barátok feleségei hozzá közel korúak voltak: Pap Endréné Kovács Jozefin (1819—1899), Kende Lajosné Szuhányi Laura (1824—1897) s a leányok mind fiatalabbak: Szendrey Júlia (1828—1868), Térey Mari a későbbi Kovács Eduardnénak csak a halálozási éve ismerős (1857), de Júliával közel egykorú lehetett, Olchváry Lilla a későbbi Kovács Ágostonné (1828-ban született) s Olchváry Berta (1831—1884) később Lázári Nagy Elekné, mindannyian rajongói voltak.

A megye híres maradi nemességét képviselő urairól *Nagykárolyban* című költeményében s a *Palota és kunyhó*-ban mondta el véleményét s az I. és IV. *úti levélben* 1847 májusában: „A napokban indulok Szatmár felé, hol egy pár ölelő kar, s talán egy pár ölmosbot vár. A mint hallom, dühödnek az illetők »Nagy-Károlyban« című versemért: nagyon sajnálom, de kimondhatatlanul örülök rajta, mert hisz éppen az volt szándékom, hogy oldalba verjem őket, a mint érdemlik. Megvallom, jobb szerettem volna főbe verni, de az üres hordó kong, s én nem akartam nagy zajt ütni.”

A nép emlékezete a valóság hiteles adatainak szabad formálásával nőtte meg alakját, s őrzi bámuló csodálattal emlékezetét. Magyar, Szatmárcseke népe *A Tisza* című költemény ottani születésére való emlékezéssel büszkélkedik, Tunyog-Matolcs és Fülöpösdaróc népe a *Falu végén kurtá kocsmá* élményének hitelességét bizonyítja, jóllehet a költeményt Szatmáron írta. Dienes András még 1956-ban is egész sereg embert hallgatott ki, akiknek emlékező vallomásait összegyűjtötte. Luby Margit (Luby Zsigmond unokája szül. 1885.) Politovszky Istvánné Kölcsey Ibolya (szül. 1886.) és a nemrég meghalt Pellegrini Albertné Kende Dzselsma (1877—1965, Kende Lajos unokája) a családjukban élő Petőfi-hagyományoknak s emlékeknek ápolói és őrzői s átszarmazatói az új és újabb nemzedékekre.

Gyermek és ifjúkoromból emlékszem, hogy a Csengerben élő Bihary Gáborné Eszenyi Anica néni (1831—1933), aki 103. évében halt meg, mindig emlegette: süldő lány korában látta Riskó Ignáccal sétálni a „nyurga, hosszúléptű” Petőfi Sándort. Míg férjhez nem ment abban az utcában laktak, amelyik utcában közel állt hozzájuk Riskó Ignác megyei aljegyző szüleinek is a háza, s tudjuk, hogy szoros barátság fűzte őket össze, így elhihető, hogy Csengerben is megfordult, ha erre semmiféle dokumentum eddig elő nem is került.

Petőfi, Obernyik és Luby Zsigmond

Abban ma már egyetlen Petőfi-kutató sem kételkedik, hogy 1846 augusztusának második felében Petőfi *Obernyik Károllyal* (1814—1855) Szatmár megyébe indult az erdélyi országülésre készülve.

Mivel Obernyikkal indult el, biztosra vehetjük, hogy először *Szatmárcsekébe* mentek, ahová Obernyik Károlyt Kölcsey Ádámné családjához szoros kapcsolat fűzte, s mint fiának, Kálmánnak, nevelője Csekében mindig szívesen látott vendég volt.

S nem lesz felesleges kitérő, ha Obernyik Károly életének Csekéhez fűződő kapcsolatáról is szót ejtünk.

Obernyik 1837 elején került Csekébe Kölcsey Kálmán (1825—1849) nevelőjeként a Debreceni Kollégiumból. Kölcsey Ferenc „házi körében” töltött idejéről nemcsak szép tanulmányt írt, hanem naplót is vezetett, s abból tudjuk, hogy gyakran megfordult Magyarban is és beleszeretett Luby Ágnesbe (1820—1863), későbbi Szilcz Lajosnéba, Luby Zsigmond húgába. Anyjuk, Luby Károly (1787—1840) felesége Szuhányi Anna (1788—1840) féltestvére volt Kölcsey Áadámné Szuhányi Jozefinnek (1798—1854). Obernyik szerelme reménytelen volt.

Kölcsey halála után is megtartotta nevelői állását, sőt 1841-ben, amikor Kölcseyné Pestre költözött, hogy fia a tanulmányait nyilvános iskolában folytathassa, velük együtt lakott Pesten Obernyik Károly is, előbb a Zöldfa utcában, majd a Múzeum kert melletti lakásukban. Ebben a házban lakott Czuczor Gergely is, itt ismerkedtek meg Czuczor Gergely közvetítésével a pesti irodalmi élet alakjaival, s köztük Petőfi Sándorral.

Obernyik korán kezdett írni elbeszéléseket, s aztán a dráma lett kedvenc műfaja. Pesten már 1843-ban elnyerte az Akadémia 100 aranyos pályadíját *Főúr és pór* című darabjával s 1844-ben a Nemzeti Színház bemutatta *Örökség* című drámáját. Petőfi Pesten való letelepedésétől kezdve jó kapcsolatot tartott Obernyikkal, aki 1846-ban csatlakozott az ő tíz költőt egységbe szervező csoportjához. A Tízek Társasága közül a leghatározottabban ő tartott ki vállalkozásuk mellett és tiltakozott 1846. július 11-én Vahot Imre tette miatt, ti. hogy írásukat akaratak ellenére közölte.

Obernyiknek 1846. május 7-én mutatta be a Nemzeti Színház *Nőtlen férj* című darabját, s bemutató után Berinkey Móric plágiummal vádolta meg. Obernyik a vádat visszautasította, de azt újabb cikk követte s elmérgesedett a vita, személyeskedés, sértegetés és rágalmazás következett, amely megviselte Obernyik idegrendszerét s ebben a helyzetben határozta el, hogy Szatmárba utazik nyugodt pihenésre.

Csatlakozott hozzá Petőfi, aki különösen Pap Endrét és Riskó Ignácot becsülte a Szatmár megyéből írogató poéták közül.

Bizonyára Obernyik révén Kölcsey Ádámné már Pesten megismerkedett Petőfivel, s így amikor Szatmár megyébe indultak egyenesen Csekében állapodtak meg először. Itt Kölcsey Ferenc udvarházában szálltak meg s onnan átsétáltak Nagybarba a Luby családhoz s így kezdődött a fiatal házaspár Luby Zsigmonddal való baráti kapcsolatuk mindjárt a megyébe érkezésük után. Ez augusztus legvégén lehetett, s ennek legfontosabb bizonyossága *A Tisza* című költemény, amelyet ugyan 1847 februárjában írt Pesten, de „a boldog órák szép emléke” az 1846-i nyár és a kanyargó Tiszába siető kis Túr tája csodálatos pontossággal őrizi ennek az élménynek minden részletét. „Nyári napnak alkonyulata” volt, s „rozsafelhők úsztak át az égen”, s „a levágott sarjúrendek” sorai felett a „kis falucska tornyán” túl a „máramarosi bércek” felé vetette tekintetét, mint 1815-ben Kölcsey Csekébe költözése után. „A körny melyben lakom, el van dugva szem elől, szép, de van s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, másfelől a Túr, mely itt amabba szakad, s minket a torkolatban hagy laknunk. Egyfelől nagy erdők körítnek, másfelől nyílás esik s láthatárainkat a máramarosi hóbércek határozzák.”

Petőfi augusztus végén láthatta mindazt, amit *A Tisza* című költeményében leírt, mert ugyanezen év október elején, amikor több mint egy hetet töltött Csekében az akkor írt versek „borús, ködös, őszi időről” szólnak, amikor „a nap nem is pillant elő” s a költő „bánatosan néz kandallója tűzére”, míg „hull a fára őszi eső.”

A Tisza című költemény őrizi tehát ezt a nyár végi csekei látogatást, s ezenkívül bizonyító erővel szól erről Egressy Gábornak 1846. szeptember 2-án Pestről Petőfinek írt „*Nagy-Károlyon át Csekén*” címzésű levele, amely hosszú bolyongás után még október végén is csak Szatmárba érkezett meg, ahonnan Riskó küldte Petőfi után Nagybarbára, illetve Koltóra.

Egressynek előre tudnia kellett, hogy Petőfi Csekébe ment, különben nem oda címezte volna a levelet. Levelében említi Petőfi „tennapi levelét”, amely lehet, hogy már Szatmárból érkezett, de ez a levél nem maradt fenn, s azt sem tudjuk, milyen félreértés lehetett köztük.

Augusztus végén és szeptember első napjaiban, majd október első hetében Obernyikkal újra Csekében járt Petőfi, s erről 1847-ben a közelben Szatmár felé utazva

is megemlékezik: „Tavaly ősszel egy pár hétig laktam itt, s meglátogattam a szent sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs kőszobor, még csak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva: de nincs is rá szükség, mert az oda lépő vándornak szívdobogása mondja meg, ki van ott eltemetve. Csendes e táj: a városok, a nagy világ zaja nem hangzik idáig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a tövisbokrok virágain vadméhek donganak, s távol az andalgó Tisza halkan mormogja dalát, hogy a koporsónak álmát ne zavarja.”

Csekéből szeptember első napjaiban mentek Szatmárra Pap Endréékhez Obernyikkel. Obernyiket Pap Endréhez még Csekében, 1837-ben kezdődő barátság kapcsolta, hiszen egyidőben voltak Kölcsey Ferenc patvaristái. Szatmáron Pap Endrén kívül ekkor találkozott Petőfi Riskó Ignáccal, s aztán Szatmárról együtt kocsiztak szeptember 5-én vagy 6-án Nagykárolyba. Obernyik velük együtt volt, mert az emlékezők mind azt vallják, hogy Nagykárolyban együtt látták Petőfivel, Riskóval Obernyiket is. Riskó Ignác Petőfi látogatása után Erdélyi Jánosnak írt levelében is együtt említi a két barát látogatását.

Szeptember 6-án már Nagykárolyban voltak, mert Telegdi Lászlót Debrecenből 6-ára hívta Riskó s ez azt is bizonyítja, hogy már augusztus második felében tudomásuk volt Petőfi Szatmár megyébe érkezéséről.

Nagykárolyban Asztalos György szerint „Petőfi és Obernyik egyszerű polgári öltözetben, mindenik kezében akkori divat szerint fél méteres kurta vastag pálca. Riskó Náci aljegyzőn habos selyem attila volt.” Ez a kurta pálca azonos lehet azzal, amely ma is megvan a PIM-ban, s amelyet Pap Endre családjánál hagyott, s később annak fia adott a Petőfi-háznak.

A nagykárolyi megyei bál (1846. szeptember 8.) és Petőfi Erdődön tett látogatása (szeptember 19.) után körútra indult Petőfi a Nagykárolyban megismert barátokhoz. Pap Endrétől, Szatmárról Nagybányára Törökfalvi Papp Zsigmondhoz, Berencére a Kovács testvérekhez, s aztán október elején egy hetet töltött Csekében. Luby Zsigmond vitte őt Szatmárról kocsival Csekébe a családi hagyomány szerint, s onnan Nagyárba és Fülöpösdarócra, ahol Luby Zsigmond feleségének szép kúriája volt.

Ehhez tudni kell azt is, hogy Csekében lakott Kölcsey Ádámnén kívül Kende Lajos is, akinek anyja Kende Pálné Szuhányi Erzsébet (1794—1897) szintén testvére volt, s ebben a rokon és baráti körben töltötte kellemesen az időt Petőfi. A családi kapcsolatok bonyolultságát mutatja az is, hogy Kende Lajos első fokú unokatestvérét, Szuhányi Laurát (1824—1897) vette feleségül, akinek apja Szuhányi Ferenc testvére volt Kende Pálnénak, Kölcsey Áadámnénak és Luby Károlynénak.

Csekében töltött ideje alatt (1846. okt. 1—7) négy költeményt írt Petőfi: *Borús, ködös őszi idő*, *Az én képzeletem . . .*, *Ereszkeedik le a felhő* és *Ha szavaid megfontolom* címűeket. Ezek a költemények már a Szendrey Júlia iránti szerelem fontosságáról és kibontakozásáról is szólnak: hiszen képzete

Mint üstökös, nyargalt sivatag pusztákra,
Zöld vadonerdőkbe, kék hegyek ormára.
A vadonerdőkben tölgyeket szaggatott,
A hegyek tetején sziklákat ingatott.

Hol most e vad fiú? . . . egy kis virág mellett.
Melletted, barna lány, mindig csak melletted,
Ott eped, suttog, mint a beteg esti szél . . .
Szilaj képzeletem, be megszelidültél!

Az én képzeletem nem . . .

Ma már sajnos nem lehet megállapítani, hogy mindjárt a keletkezés után írta-e Petőfi Luby Zsigmond zsebkönyvébe a *Dalaim* című költeménnyel együtt *Az én képzeletem nem...* című Csekén írt versét, vagy a következő évben. A zsebkönyv megvan a Petőfi Irodalmi Múzeumban Ferenczy Zoltán jegyzetével: „Ez a zsebkönyv eredetileg annak a Luby Zsigmondnak volt birtokában, ki Petőfinek barátja volt, akihez írt pár levelét is ismerjük. Vétel útján került a Petőfi-házba.” (1910. június 27. P. 23/37)

Nagyarban Luby Jánosnál, Fülöpdarócon Luby Zsigmondnál vendégeskedett Petőfi s Luby Margit (szül. 1884.) emlékezése szerint: „Darócon állott nagyapámnak a kúriája. Ma már az épület nem áll, a ház fényképe a Néprajzi Múzeumban és Petőfi Múzeumban van meg. Bájos szép ház volt kívülről is. Gyermekkoromból emlékszem belső berendezésére is. Egy pitvarból vaslépcső vezetett fel egyetlen kis emeleti szobájába. Ha Petőfi ott volt nagyapámnál, ebben a szobában lakott. Az volt a szokása, hogy ha elment, meg sem mondta hová. Aztán egy-két nap múlva visszajött.

Petőfi gyakori járása-kelése magyarázza azt, hogy *A falu végén kurta kocsmá* c. vers valóságos korcsmájához annyi Szatmár megyei falu tart jussot. Matolcs és Fülöpdaróc egyformán magáénak tartja. Mindkét faluban tényleg a Szamosra rúgott ki a kocsmá. Úgy tudom a matolcsi Fischer Háni féle korcsmáról tartotta Gyórfy István, hogy az az igazi. Itt is, Darócon is csak a helye van már meg a korcsmának.”

Luby Margit arra is nagyon jól emlékszik, hogy gyermekkorában édesapja, Luby Géza (1848—1911) esténként nagy árkuspapírról olvasta fel Petőfi leveleit a család tagjainak és a hozzájuk látogatóba érkező vendégeknek. Kitüntetésnek számított, aki láthatta a Petőfi-leveleket.

Ezéből a levelekből eddig kettőt ismerünk, ez a Petőfi Irodalmi Múzeumban és az Országos Széchényi Könyvtárban van. Az egyik levél 1847. július 31-én kelt Szatmáron: „Édes Zsigám! Itt vagyok Pap Endrénél, s itt is maradok szeptember elejéig, végtelen örömet szereznél, ha addig bevetődnél egy kis fecsegésre, tudod, mennyire szeret Petőfi Sándor.”

A levél hangja, stílusa s a benne kifejezett érzelem az 1846 nyár végi és őszi szoros kapcsolatnak hű tükre.

E levél Pap Endre Lubynak írt leveléhez csatolódott, amely kettejük baráti kapcsolatára utal: „Kedves barátom, leveled itten várja nődet, ki még meg nem érkezett. I. ovas postád pedig indul haza, s neked viszi e levelet, s e levélben azon választ: hogy engemet jövő héten hasztalan fogsz keresni, még ma megyek Debrecenbe, s csak a debreceni vásár múltával jövök ismét tűzhelyemhez vissza. — Isten áldjon meg! Petőfi köszönt. híved: Pap Endre.”

A lovas postával küldött levélre azonnal válaszolhatott Luby Zsigmond, sőt barackot is küldött, erre írt a Pap Endréné nevében Petőfi augusztus 7-én választ: „Drága kedves Zsigmond barátom! A teens asszony pedig igen szépen köszönteti velem a barackot, vagy is világosabban szólva: engem szólított föl, hogy köszönjem meg helyette, amit fölötté sajnál, hogy maga nem teheti, de nagyon el van foglalva a trónörökssel, kinek most van a szerencsétlen szerencséje, agyarat kapni, s jónak látja a születendő agyar tiszteletére nagyszerű zenebonákat csinálni. Millyen gyerekesek ezek a gyerekek! egy foggal is millyen zajt ütnek... nekem van valami harminckettő vagy hány, még sem kiabálok; »Ha férfi vagy, légy férfi!« mondja a szent-írás vagy tulajdonkép én, a mi különben mindegy, a dolog vége csak az, hogy hát köszöni a barackot és csókolja az illetőket, de mindazonáltal is én sem Erdődön sem Szatmáron nem vagyok állandóan, hanem hol itt hol ott. Ténnap előtt voltam kinn s váltottam jegyet (!!!), holnap ismét kimegyek, noha kedden Sziget felé indulunk Niskó Rácival

a nélkül hogy tudnék, mikor jövünk vissza. Ha megkerüljük a világot, majd tudósítalak, hogy kimehetek-e vagy sem. Addig is nőd kezeit és a te bájos ajkacskaídat csókolván voltam vagyok és lészek valódi, hű, igaz s több efféle barátod Petőfi Sándor.”

A levél címzése: Luby Zsigmond barátomnak F. Darócott.

Ezek a hiteles dokumentumai Petőfi és Luby Zsigmond barátságának.

Petőfi és Pap Endre

A zsarolyáni születésű *Pap Endre* (1817—1851) „Petőfinek méltó barátja”, ahogy Hatvany Lajos nevezte, Kölcsey Ferenc kiváló tanítványai közül való volt. Együtt volt patvarista Obernyik Károllyal Csekében. Ezért természetesnek tartjuk, hogy Szatmár megyei tartózkodása alkalmával Csekéből egyenesen vezetett az út Szatmár városába, ahol akkor Pap Endre 1841 óta ügyvéd volt, s elevenen vett részt a megyei életben. A kortársak egyöntetűen állítják, hogy Szatmáron való tartózkodása idején, mindig Pap Endre és felesége, Kovács Jozefin (1814—1899) vendége volt, aki ekkor várta első gyermekét. Náluk lakott, ahogy az özvegy halála előtt nem sokkal emlékezett vissza, az Eötvös utca 6. szám alatti házban „a kapu felé eső különbejáratú szobát bocsátották rendelkezésére”.

Pap Endrééknél otthonosan érezte magát, s Szatmárban írt 105 verse közül 44 született itt, s innen írta leveleit barátainak, itt találkozott Szendrey Júliával, s innen rándult ki Erdődre, s barátaihoz szerte a megyébe.

Pap Endrével együtt Szatmáron barátkozott össze Riskó Ignáccal, s együtt mentek Nagykárolyba a megyegyűlésre, ahol találkozott Petőfi Szendrey Júliával s Pap Endre és Riskó kísérték el az első erdődi látogatásra is.

Pap Endre házában szívesen látta vendégül a Szatmárra látogató barátokat, s Pap Endre háza lett „fő tartózkodási helye, mintegy főhadiszállása” 1846-ban és 1847-ben Szatmár megyei tartózkodása idején.

Petőfi vele üzent Kolozsvárra az *Unio* szerkesztőjének, s oda címezte pesti bártaival a neki írt leveleket, jól érezte magát abban a környezetben, amelyet a fiatal férj és barát nyújtott számára. Pap Endre feleségének voltak a testvérei Kovács Lajos, Ágoston, és Eduard, akik legnagyobb megbecsüléssel, szeretettel és tisztelettel vették körül, s akiknek berencei házába is ellátogatott, hasonlóképpen ott is igen jól érezte magát. Verset is írt Berencén, s onnan lovagolt át Erdődre a Kati nevű lovon.

Pap Endre a Szendrey Júliával való megismerkedés után egyik legkövetkezetesebb támogatója lett házassága előkészítésének. Az 1846-ik évi látogatásról így emlékezik meg november 7-én Erdélyi Jánosnak írt levelében: „Petőfi épen ma reggel hagyta el bennünket, s indult Debrecen felé Pestnek. Szinte egy pár hónapig vala vendégem és vele szép napokat éltünk.

Most magamban vagyok ismét, mint midőn elmúlik az ünnep és bekövetkeznek a hétköznapok, úgy érzem magamat.

Csak azzal biztatom magamat, hogy ünnepem lesz ismét nem sokára, talán holnap, talán holnapután, mert eljön kisvendégem, fiú vagy leány képében, mindegy az nekem.”

A gyermek, Kálmán meg is született, de erről már Riskó Ignác tudatta a közös barátot, Erdélyi Jánost, november 31-én.

Petőfi 1847. májusában, Szendrey Júlia meglátogatása után, újra felkereste őket, s vendégük volt egészen a házasságáig. Pap Endre ez idő tájt írta:

P...-hez

(jegyváltása után)

Barátság kér, szerelem tart,
Boldog rabló még is elválsz,
Jöttél csak szívet rabolni,
S zsákmányoddal már odébb állsz.

Csak menj... nem leszesz feledve,
Hisz itt hagytad a bánatot
Kedvesednek, s barátodnak
Ezt a szegény, üres napot.

De kétségbe még sem esünk.
Hamar vissza fogsz te térti;
Lesz unalmad szép szem helyett
Holdba és csillagba nézni.

És ha jössz majd, készen itt vár
Rablásodnak méltó bére:
Kötélre jutsz, mint érdemled —
A házasság kötelére.

És ott függsz, mint jó keresztény,
Nem fogsz menni-mendegélni...
Hold és csillag majd csudálják
Mint meg tudsz a hitből élni.

Pap Endréék több szatmári családdal megismertették Petőfit, s így fordult meg Olchváry Pál házában, akinek két fiatal leányával szívesen társalgott. Olchváry Bertával (Albertina, 1831—1891) a későbbi Lazári Nagy Eleknével és nővérével Olchváry Lillával (Eulália, 1828—) később Kovács Ágoston felesége lett. A körükben töltött időről vall *O. B. kisasszony emlékkönyvébe* című költeménye.

1848-ban Pap Endre Szatmár város országgyűlési képviselője lett, s Pestre, illetve Budára költöztek, ahol Eötvös minisztersége alatt tanügyi tanácsosi teendőket látott el. Erről az időről jegyezte fel Deák Kálmán: „ott laktak Budán a várban, mikor Petőfi őket ismét meglátogatta. Pap Endré az a megjegyzést tette Petőfire: »Nagyon megszelídült maga!« »Hiába! papucs alatt vagyok« — felelt Petőfi.”

Pap Endre és Petőfi kapcsolatát őrzi az a levél, amelyet Pap Endre írt Petőfinek Koltóra 1847. november 23-án.

„Kedves barátom, leveledet, s a pénzt benne, vettem. Ennyit megnyugtatósodra.

Koltóra, míg ott valál, minden igyekezetem mellet is el nem juthattam. Hanem azt hiszem, hogy a napokban, mellyeket Te Koltón éltél, felesleges is volt minden emberi lény, azon Egyen kívül, kit isteneid neked adtak.

Örülök boldogságodon. Legyen az háborítatlan idődnek végéig! De azoknak, kik nem tudják, mit cselekesznek, meg kell bocsátani.

A mint itt hagytál, azonkép élek én házi nyugalomban. Kis fiam járti kezd már, s ezen kis lényel házam egészen tele van.

Áldás reád! Pap Endre.”

A levélhez magyarázatul hozzá kell fűzni, hogy „Pap Endre levele a két költő levezetésének egyetlen ismert s fennmaradt darabja, egyúttal 1847 nyári szorosabb kapcsolataiknak mintegy zárszava. Petőfinek az a levele, amelyben a pénzről intézkedést megismerhetnök, nem maradt fenn. Alighanem valami kölcsönt fizetett vissza benne Pap Endrének, amelyet házasságkötése előtt vehetett fel tőle. Az elkallódott levélben bizonyára panaszkodott Szendreyékre. Pénzküldésről lévén szó éppen azal kapcsolatban, hogy a szülők minden anyagi támogatást megtagadtak tőlük, a kisfiú Kálmán, akinek fogzásáról Petőfi Lubynak írt.”

Petőfi és Lauka Gusztáv

A Szatmár megyei ismerősök közt *Lauka Gusztáv* (1818—1902) a Károlyi grófok uradalmi főmérnökének a fia Vitkán született, s 3 éves korában került a családjával együtt Erdődre, tehát a legközvetlenebb közlelről szerezhetett tudomást Petőfi és Szendrey Júlia ismeretségéről. Petőfivel egy időben maga is nemegyszer Erdődön tartózkodott, sőt 1847. május 16—20 között, Lauka erdődi látogatása idején szülei látták Petőfit vendégül.

Ismeretségük egészen fiatalon kezdődött. Iskolái és a jogakadémia elvégzése után apja uradalmi tisztviselőként alkalmazta, de ez nem tetszett neki, s Pestre ment, 1840-ben segédszerkesztő lett, majd 1841-ben akadémiai írnok. 1843-ban elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját, s ekkor ismerkedett meg vele pesti tartózkodása alatt Petőfi. Pálffy Alberttel együtt. Egy ilyen találkozás alkalmával Petőfitől kölcsön kért nyolc pengő forintot, amint azt Petőfi Bajzának megírta Debrecenből (1843. nov. 28.), s három pengőjével még akkor is adós maradt.

Petőfi Pesten való letelepedése után gyakran találkozhattak, s amikor 1846. szeptember 8-án megismerkedett Szendrey Júliával, a házasság előkészítése idején a Lauka család szívesen és szeretettel támogatta. Lauka Gusztáv az elsők között volt, aki Petőfi költészetét nemcsak megszerette, hanem annak jelentőségét is felfogta. 1847. február 25-én a győri *Hazánkban* költeménnyel köszöntötte, a halála után is az elsők között volt, aki verset írt hozzá, s a költő nagyságának teljes elismeréssel áldozott. Ez utóbbi verse Petőfi nevének csak kezdőbetűjével jelent meg, de mindenki tudta, kire kell gondolni.

Petőfi Sándorhoz

Lelked a szabadság fellengő madara,
Oda emelkedik csattogó szárnyával,
Hol közel van a nap, tisztább a levegő,
Nincsen rabszolgaság, nyaktörő igával,
Hol a szép természet országa kezdődik,
Hol e rut világnak országa végződik. —

Ottan hangzik dalod, és zeng szabadságot,
Egyenlőn a világ minden emberének;
Magasztos lelkeddel együtt érez lelkem —
Azért tetszik nékem felülről az ének:
Én is szabadságot, szabadságot kérek,
Egyenlőn a világ minden emberének.

Költő vagy! az isten is annak teremtett!
Régen tulhúgtál a mindennapiságon,
S bár a fellegekhez ragad fel szellemed,
Üdvös magot szórtál széjjel e világon.
Magot — mely ha kikél, virágzik s megérik —
Jogot követelnek — azt többé nem kéri.

Üdvözlégy barátom! a nép apostola,
A mire törekszel, nehéz lesz elérni,
Régen szenved a nép, megszokta a jármot,
Kilencszázadon át rá tudták beszélni.
De annál nagyobb lesz az erők küzdése,
Ha lehat közibök szép dalod zengése.

Utánad törekszem, bár ha el nem érlek,
Tetszik nékem az út, a mellyen te haladsz,
Célod: sok szenvedő millióknak üdve,
Én ott alig lépek, — hol te biztosan szaladsz!
Elég, hogy szellemem, szellemed megérti,
S a miért te küzdesz, szintén megkísérli.

P. Sándor sírján

Hol nyugszol, mellyik föld takarja tetemed,
Kinek keze tett jelt megfagyott szivednek?
Barátid sem tudjuk, még is felkeresünk
Láthatatlan szálain az emlékezetnek.

Felkeresünk síró, bánatos kebellet,
Költői egünknek lehullott csillaga.
Felkeresünk igaz, nemes önérzettel,
Mert bár korán vesztél, — büszke rád a hazá.

Kedves dalaidban egykoron így szóltál:
Tomboló paripák, s harci moraj között.
Muljék el életem. Meghallgatott az ég —
Lelked jobb csillagba csaták közt költözött.

Tomboló paripák nyargalták keresztül
Kard- s szurony sebektől vérező tetemed,
Senki, senki nem volt befogni szemeid,
Csak a hír nemtője, csak az gondolt veled.

Az virraszt melletted, több száz éveken át,
S neved dicsőségét akkor is említi —
Midőn szerencsétlen, de erős nemzeted
Talán egy jobb kornak szelleme hiviti.

Hol nyugszol, mellyik föld takarja tetemed,
Kinek keze tett jelt megfagyolt szivednek?
Barátid sem tudjuk, még is felkeresünk
Láthatatlan szálain az emlékezetnek.

(Pesti Röpívek, 1850. okt. 6.)

Petőfiről és Szendrey Júliáról több forrásértékű emlékezést jelentetett meg, s ezek között egyik legjelentősebb *Petőfi nősülése* (Az erdői vár történetének utolsó fejezete. Koszorú 1879. 97—116).

Petőfi és Teleki Sándor

Teleki Sándor (1821—1892) így emlékezik vissza Petőfivel való megismerkedésére: „1846. szeptember 8-án Nagykárolyban voltam, az akkoriban úgynevezett quartális generális megyei gyűlésen. Az időben deákosan beszélünk, de magyarosan éreztünk, s nem tudtuk még, mi az a Gleichberechtigung.

A városban híre kelt, hogy Petőfi Sándor látogatóba jött barátjához, Riskó Ignáchoz, s nála van szállva.

Nem sokat törődtem vele, s némileg még bosszantott, hogy olyan nagy dolgot csinálnak belőle.

Vacsorálni mentünk a Szarvas vendéglőbe, Darvai Ferenc, Haray Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Leültünk egy asztalhoz; átellenben velünk a legtávolabbi asztalnál ültek Riskó Náci, Pap Endre, egy ismeretlen és még többen.

Haray vacsorálás közben felém hajlik, s azt mondja:

— Az ott Petőfi Sándor.

— Bánom is én! — felelém közönyösen.

Vacsora végeztével feláll Haray, s ahhoz az asztalhoz megy, mellynél Petőfi vacsorált és Pap Endre által bemutatattja magát. Petőfi feláll, kezét nyújt Haraynak, és élénken beszélgetni kezdenek. Később véletlenül arra tekintek, s látom, hogy felállnak, és felénk közelednek. Haray tekintetéből kivettem, hogy hozzám hozza Petőfit, felálltam, és eleibe mentem.

Haray végezte a bemutatást.

Első szava, melyet hozzám intézett, ez volt:

— Ön az első *eleven* gróf, akivel beszélek.

— Hát döglöttel beszéltél-e? — kértem némi savanyúsággal.

Az magam is voltam, velem ugyan nem sokat nyertél, mert magam is csak olyan

vad gróf vagyok.

Rám nézett: szemeiből láttam, hogy ezt a feleletet nem várta: kezét nyújtott, s a jég meg volt törve.

Asztalunkhoz ült, s hosszan kvaterkáztunk együtt.”

Így indult a híres barátkozás, amely később olyan meghitté, olyan megleghangúvá vált, hogy Petőfi nemcsak többször is meglátogatta koltói kastélyában, hanem a Szendrey Júliával való megismerkedés, s a Szatmár megyei út után Pestről levélben fordult Telekihez 1846. december 29-én. Kölcsön kért tőle pénzt, ami a legnagyobb baráti bizalom jele volt. A levél hangja kettejük kapcsolatát is ábrázolja: „Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácslom néked, hogy légy rá elkészülve. De a milly elkerülhetetlen a halál, olly elkerülhetetlen, hogy te nékem hat száz pengő forintokat adj vagy adjál, a mint neked tetszik, még pedig úgy, hogy két száz pengő forintot rögtön

útnak indits, akár addig végig se olvasd e levelet, négy száz pengőt pedig márciusi pesti vásárra küldj föl. A mi a visszafizetésről illeti, minden év végén adok Neked két száz pengő forintot, s így három év alatt kvittek leszünk. — Komolyan beszélek, kedves barátom, most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kimélj meg a szegénypirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képeimet, ha visszautasítasz. Különben mint barátomhoz, nem mint mágnáshoz fordultam. Azt mondhatod, hogy nincs pénzed, akard és lesz, s a ki cigánynak vet ezer pengőt ingyen, az nekem mindig adhat hat száz pengőt kölcsön . . . mert ingyen el sem fogadnám, már annál csak büszkébb vagyok, hál istennek. Nem kétlem, hogy szívesen teljesíted kívánatomat, még pedig két száz pengőt e pillanatban, mert ha óriási szükségem nem volna, nem is vetemedtem volna e lépésre . . .”

Ennek a bizalomnak az eredménye az is, hogy amikor Szendrey Júliával házasságot kötni szándékozik, megkéri Telekit, hogy bocsássa rendelkezésére koltói kastélyát, hogy mézesheteit ott tölthesse. Teleki teljesítette a kérést, s erre az időre egész háza népével együtt elköltözött Koltóról.

A Koltón töltött szép napok emlékét őrzi a *Szeptember végén*, s más csodálatos alkotások.

Kapcsolatuk megmaradt Petőfi haláláig zavartalanul, s a szabadságharc idején Bem seregében együtt szolgálva is többször találkoztak.

Aki a Petőfi-kötetek 1846—47-ben írt verseit újraolvassa, visszaidézheti Petőfi Szatmár megyében töltött napjainak halhatatlan emlékét.

Teleki többször idézte vissza Petőfi alakját, s a kortársak közül az egyik legjobb leírást adta Petőfiről: „Középtermetnél valamivel magasabb alak, sugár növésű, arányos testtagokkal, fesztelen mozdulattal, sűrű, tömött, felálló, kurta fekete hajjal, melyet jobbkezének ujjával beszédközben gyakran hátrafelé simított, közép homlok, a két szemöldök közt egynehány ránc, a mély gondolkodás jele. Szép, rendes, barna szemöldök, csillámló bogár szemek, melyek beszéd közben csillogtak, s midőn lelkesült, vagy költeményeiből szavalt, fényesen ragyogtak. Ez volt arcának legszebb része, ablakai koltói lelkének; egy kevéssé a homloknál meggörbült orr, szép kicsi száj, rendes fehér fogakkal; arcának bőre sárgásbarna volt, egynehány szemlőformájú, még barnább foltocskákkal, ajkai a szokottnál valamivel vastagabbak, jól állt rajtok a mosoly, de a harag, a méltatlankodás, a gúny, a megvetés, a gyűlölet, s a csalódás érzelmeinek nyilvánításai által sajátságos, majdnem kellemetlen kifejezést vettek fel; gyér, vékony bajusz s állszakáll, világosabb a hajnál, szemöldöknél és szempilláknál, színe a sötétbarnából egy-egy ritka téglaszín által a gesztenyeszínbe ment át, s hosszú nyak.

Öltözete: vékony zsinóros fekete attila; történelmi inggallérja ráhajtván, sötét — majdnem fekete — sűrű pantalon nadrág.”

A szabadságharc után emigrációban élt Teleki, s csak a kiegyezés után került haza. Koltói kastélyában kegyelettel őrizte Petőfi emlékét s családjának körében és emlékirataiban fenn hirdette koltói és emberi nagyságát.

Ahogy Görög Lívia írta: „Nem hatásadászat, nem póz: életének logikus lezárása, pontos mérlege utolsó kívánsága, hogy honvédezedesi egyenruhájában temessék el Petőfi fája alá. Petőfi barátsága és a harc Bem oldalán: ez a csúcspont, a legtöbb és legszebb Teleki Sándorban, s ezen a réven jutott ki neki a halhatatlanság egy darabkája is. Az az egy vers ott a Petőfi-kötetben (s harminc másik alatt a keltezés: Koltó) fenntartja a Teleki Sándor nevet valamig világ lesz. S írásai a legjobbak, amelyekből olyan közvetlenül, hitelesen és derűsen árad nemzeti történelmünk egyik nagy korszakának levegője, amelyek olyan valóságos, tapintható közelségbe hozzák ennek a nagy korszaknak szereplőit, talán fenntartják az ember és az életsors emlékezetét is.”

Petőfi XVIII. úti levelében így búcsúzott Koltótól: „...itt hagyjuk Koltót, az örökre kedves emléké Koltót, hol oly édes, de oly édes heteket tölténk, amilyen boldogságot halandó álmodni és elbírnai csak képes.”

Petőfi és Törökfalvi Pap Zsigmond

Pap Zsigmond (1823—1904) Petőfi Szatmár megyei látogatása idején járásbíró volt Nagybányán. Kedvenc szórakozása a festészet volt. Bécsben tanult, s ahogy visszaemlékezett, 1845-ben ismerkedett meg Pesten Petőfivel Pálffy Albert révén, akit Nagybányáról ismert. Már pesti találkozásuk alkalmával miniatűr festményt készített Petőfiről, de ez nem maradt ránk. 1846 szeptemberében, amikor Petőfi Szatmár megyébe érkezett, szeptember 8-án ő is ott volt Nagykárolyban a megyebálon. Már ekkor megígérhette neki Petőfi, hogy fel fogja keresni otthonában. Úgy is történt, elment Nagybányára s onnan Koltóra. 1846. szeptember végén járt először Nagybányán, s mint V. úti levelében visszaemlékezik aztán többször is: „Oh mennyire szeretem e várost! már negyedszer vagyok itt, s egyre jobban tetszik. Ezek a vén házak barátságosan köszöntik az érkezőt, mint valami kedélyes öreg-urak. — Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, ahol születtem, az alföld rónáin, a Tisza és Duna között. Vigyék ki holttestemet messze, messze a világ zajától, s a puszta közepén temessenek el, hol sírhalmom bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb lesz a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bujdosó parlagkóró, a nyári délibáb és az ősz vándormadarai. De ha nem az alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom, úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el Nagybánya regényes völgyében.”

Petőfi megkérte barátját, hogy Szendrey Júliát fesse le. Meg is látogatták Júliát Erdődön, de a kép elkallódott.

Találkozásait és Petőfire vonatkozó emlékeit megírta, s a Petőfi Társaságban 1897. febr. 14-én fel is olvasta: *Petőfi Sándor életének legboldogabb szakából* címmel, s füzetben ki is adta Nagybányán 1899-ben.

Petőfi és Kiss Gedeon

Kiss Gedeonnal (1823—1898), a későbbi szatmári rendőrkapitánnyal, Kiss Áron porcsalmi esperes öccsével is többször találkozott Szatmáron Petőfi Sándor, megfordult házánál és érdekes kapcsolatba kerültek egymással 1848. szeptember végén, amikor Petőfi Erdődről Erdély felé indulva a harcok miatt nem mehetett tovább s a veszedelemre Eötvös Mihály alispánnak írt levelében hívta fel a figyelmet. Kiss Gedeonnal, az egyik csapat parancsnokával szeptember 30-án Szinfaluban találkozott újra s az Eötvös Mihálynak írt levél másolatát Kiss Gedeon Szatmárnémeti városának vezetőségéhez írt leveléhez csatolta. A levél így hangzik:

„Tisztelt Alispány Ur!

Nagy Bányáról jövök. A székely Földre szándékoztam utazni némileg országos küldetésben, de Nagybányáról vissza kellett fordulnom, miután hiteles tudomás szerint Kővárvidéken az utazás bizonyos veszély minden kaputos magyar emberre nézve...

Mindezt magától Telekitől, és a kormány biztostól tudom, kik NBányán vannak több Kővárvidéki urakkal, kik szinte megszöktek hazulról, mert életök nem biztosabbé. — Tisztelt Alispán úr! a veszély nagy, néhány nap alatt roppant lehet: nem én kérem önt, hanem a haza követeli hogy minden kitelhető lépést tegyen ön, mi a veszély megszüntetésére szolgál. — Véleményem szerint nem lesz elegendő az a

nehány száz nemzetőr, kik már utban vannak; hirdessen ön általános népfelkelést e megyében, s különösen rendeljen minden minden meglevő ágyut a hely színére. Ismerve önnek erélyes jellemét, nem kételkedem, hogy mind ez a legrövidebb idő alatt meg fog történni, s önt a haza köszönete, s a fenyegetett vidékek hálája követendi. — Ön legszentebb hazafiúi kötelességemnek tartom itt maradni s az önök zászlaja alatt harcolni. A sereggel együtt NBányán termek. — Addig is Isten önnel! tisztelő polgártársra Petőfi Sándor.”

Petőfi sk. utóirata a másolaton:

„E levél eredetijét én irtam és küldtem Ötvös Mihály alispán Úrhoz. A haza nevében fölszólítok mindenkit, ki e leveletem elolvassa és hallja, hogy a benn irattakat megfontolván, elszántan és lelkesülten teljesítse azon szent kötelességét, mellyet ha elmulaszt, nem hazafi és nem férfi, hanem gyáva bitang, ki nem érdemli ha magyar nevet. Föl, föl, magyarok, a szabadság és az isten nevében, fegyverre, fegyverre! még van mit védelmeznünk; ha késünk, maholnap nem lesz miért fegyvert fognunk. Föl! Föl! Petőfi Sándor.”

A barátnők

Végül szólni kell a jó barátnőkről Térey Mariról és Szendrey Júliáról.

Térey Mária (1857) Térey (Flekl) Gábornak, a Károlyi-uradalom nagykárolyi jószágigazgatójának volt a leánya. 1846. szeptember 8-án Riskó Ignác egyszerre mutatta be Szendrey Júliával Petőfinek.

A két lány szoros barátságot tartott fenn, levelezésük ennek legfontosabb bizonyítéka, amelyet Térey Mária halála után férje, Kovács Eduard (Pap Endre sógora) a Petőfi Társaságnak ajándékozott.

A két lány Szatmár megyében „szépség, szellem és műveltség tekintetében kiváló hírben állottak”, s Térey Mari lett Szendrey Júliának Petőfivel való kapcsolatában a legfontosabb segítsége. Nagyon jól megértette helyzetét, mert maga is hasonlóban élt. Szülei tiltották Ábrányi Kornéltól, a muzsikustól, akibe szerelmes volt, s csak titokban levelezhettek. Mikor Szendrey Júlia hasonló helyzetbe került Petőfivel, Térey Mária lett a közvetítő. Sass Károly és Riskó Ignác segítségével tudósította Petőfit Júlia szerelméről. Petőfi 1846. október 23-án verset írt *T. M. emlékkönyvébe*, amelyből már érezhető a Térey Mari szerepe a Szendrey Júliához fűződő kapcsolatban. 1847 augusztusában *T. M. kisasszonynak* címen még egy költeményt írt hozzá, amely már boldogságáról szól, hisz annak segítésében a legnagyobb szerepet Térey Mária játszotta. Az a két levél, amely kapcsolatukat megvilágítja, Petőfi szerelmének különböző fázisait tükrözi. A legfontosabb, hogy segítségével a félreértések tisztázódtak, s Petőfi feleségül vehette Szendrey Júliát. Júlia és Petőfi nagyon nagy hálát éreztek iránta emiatt.

Szendrey Júlia férjhez menetele után két évvel 1849 őszén ő is férjhez ment. Mégpedig annak a baráti körnek éppen Petőfivel egykorú tagjához, Kovács Eduardhoz, akikkel Petőfi oly szép napokat töltött Szatmár megyében. Házassága után nem sokkal meghalt, s leveleit férje 1890-ben a Petőfi Háznak ajándékozta, „sajnos kitörölve belőlük egyes családi vonatkozású passzusokat.”

Júlia Naplójának bejegyzései és leveleik világosan tükrözik kapcsolatukat, kultúrájukat és helyzetüket.

Szendrey Júlia (1828—1868) a „feleségek felesége” a csodálatos szerelmes versek ihletője, akiről 1846 őszétől a halál pillanatáig minden Petőfi-költemény beszél. Petőfi maga fogalmazta meg jelentőségét 1847. május 15-én kelt *IV. úti levelében*: „Ez

időtől számítom életemet, a világ lételet... az előtt nem voltam én, nem volt a világ, semmi sem volt, ekkor lett a nagy semmiségben a világok milliója és szívemben a szerelem... mind ezt Juliskám egy pillantása teremté.”

Júlia Petőfi költészetében vált halhatatlanná. Kapcsolatukat minden barát segítette, a mézeshetek boldog pillanatában Koltón írta:

Elértem, amit ember érhet el:
Boldogsággal csordultig e kebel!
Ölemben kedves ifjú feleség,
Milyenről lelkem annyit álmodék,
Midőn virágaid közt, képzelet,
Mint mámoros pillangó repkedett,
Ölemben egy oly asszony, akinek
Tündérek adják a testvér nevet,
Ölemben a legdrágább földi kincs...
Oly boldog vagyok, hogy reményem nincs!...